

LOKE I NYERE FOLKEOVERLEVERING

AF

AXEL OLRIK

I. *De vestlige nybygder.* 1. Lokki i den færøske sagnverden. 2. ‚Lok‘ i en engelsk trylleformet. 3. Islandske (og skotlandske) sprogdannelse (samt ‚loki‘ som sprogstof). 4. Islandsk æventyr og islandsk ordsprog.

[II. *De gamle nordiske lande.* 1. Lokke som luftfænomen (Danmark). 2. Lokke som arneild (Sverige). 3. Lokje som arneild og natteuld (Norge).]

I. DE VESTLIGE NYBYGDER

1. *Lokki i den færøske sagnverden*

Løke er den nordiske mytologis store gåde. Hans blanding af venlighed og ondskab, af asabyrd og jætteblod, giver ham en stilling som næppe nogen anden skikkelse indenfor nogensomhelst gudeverden. Hvad forskellige forskere har gjort for at finde hans oprindelige væsen, indeholder nogle momenter af stor betydning; men alle tolkninger som helhed bevæger sig i den grad udenfor hans mytiske sfære, at gåden ikke er bleven mindre.

Jeg vil en gang tillade mig at fremsætte et forsøg på at klare de vigtigste træk i hans væsen; men inden det kan ske, må en del af kildestoffet underkastes en ny prøvelse: hvad det i sig selv indeholder, om det viser sammenhæng med eddaernes Løke, og om det i så fald er afledt, sidestillet eller ældre i forhold til edda-mythologien.

Færøerne tiltrækker sig først vor opmærksomhed. Løkeskikkelsen har her en enestående rigdom af sagn, hvis helhedsopfattelse og hvis enkelte træk afviger fuldstændig fra den øvrige nynordiske overlevering. Løke er her listig, men han er ikke ond.

Den forholdsvis ældste kilde er visen om Lokki (*Lokku*

táttur), der må være digtet i de sidste århundreder af middelalderen, men foreligger os i tre opskrifter fra 19de årh.¹

Bonden spiller med risen og taber; risen vil have hans søn, om han ikke kan gemme ham. Han kalder på Odin; Odin går med drengen, lader en ager vokse op på en nat og gemmer ham i et bygkorn. Risen kommer med sværd i hånd, griber om sæden og vil hugge drengen, når han finder ham; men bygkornet gled ud af hans hånd, Odin kaldte ad ham, og drengen kom løbende. Anden gang kalder han på Høner, der går med drengen. Syv svaner kommer flyvende, to sætter sig hos Høner, han skaber drengen til en vingefjer på en af dem. Trolden løber på den grønne vang, syv svaner flød på sund; han lægger sig på knæ, griber en af dem, bider den ihjel og vrider halsen om på den; men en af fjerene faldt ud af hans gab, og i det samme kaldte Høner på drengen. Tredje gang påkalder han Lokki. Lokki kræver at bonden skal bygge et bådskur med bred glug på og lægge en jærnstang hos. Lokki rør med drengen ud til den yderste fiskegrund, fisker på sin krog en stor flynder og skaber drengen til et rogn i fisken. Så rør han selv i land. Risen skyder sin jærnbåd i søen; Lokki tilbyder sig til rorskarl, men kan ikke få båden af sted; de bytter, så han bliver styrmand. De når den yderste grund; risen fanger den store sorte flynder og giver sig til at tælle hvert rogn i den. Da glider et lille rognkorn ud, Lokki kalder ham til sig, lader ham sidde skjult bagved sig, og byder ham at springe let i land. Risen rør til land, men Lokki vender båden, så stavnen viser udefter. Drengen sprang i land, så let at man ikke så hans spor i sandet; jætten bagefter, så tungt at han sank i sandet til knæ. Drengen løb i sin faders nøst, risen efter med fuldgodt trøst; risen sad i gluggen fast, jærnstangen i hans pande brast (o: slog mod panden). Lokki han var da ikke sen: hugg af risen det ene ben. Benet groede dog sammen; da hugg Lokki det andet ben af og kastede stok imellem, så det ikke kunde

¹ Som første afdeling til *Lokka-táttur* synges en *Skrímsla-ríma* (FK 90; trykt Lyngbye, Fær. qvæder, s. 480—98, jf. s. 16, 20): risen, der hedder Skrímsli, tvinger bonden til at lege tavl med sig, men bonden tager „sejrhandsker“ på og vinder fra ham; risen må løse sit liv ved at bygge ham en bel kongsgård. Visen slutter med at bondens hustru er med barn og at risen „trår efter bondens død.“ Den røber sig altså selv som første del af et større hele. Derimod har Lokka-táttur ikke noget, der peger på begivenheder udenfor kvadet, selv om dens indledning er påfaldende kortfattet.

gro sammen. Lokki går til gården med drengen, hvor bonden og hans kone tager mod deres barn: „Nu har jeg holdt mit løfte for vist, nu har risen livet mist.“

Visen er efter sin hele karakter fra sidste halvdel af middelalderen. Dens forbindelse med den gamle gudeverden har selv i sene tider været så tydelig, at der for denne og for to andre viser „i forrige tider har været pålagt straffebed for at synge dem“¹.

Denne tregruppe af Odin, Høner og Loke har vi også i vor oldlitteratur, netop i de ældste og reneste kilder. Fyldigst er Loke-skikkelsen i Fåvneguldets forhistorie: de tre aser vandrer sammen, Loke dræber odderen, men må siden løse sit liv ved guld, og han skaffer det ved at fange dværgen Andvare og tvinge ham til at udrede sine skatte. Flygtigere er hans optræden i Tjasse-myten: han skal røgte stegningen, men fanges af jætten Tjasse og må købe sig fri ved at bringe Idun og hendes æbler i jættens magt; Odin må siden redde hende hjem i ørneham.

Vi finder i Lokka-táttur de samme tre guder, og det samme spil mellem aser og jætter, om hvem der kan overliste den anden. Men Lokka-táttur kender ikke et motiv, som eddamyterne har: at Loke bliver den underlegne og må redde sig ud af faren. Derimod har den det motiv, at guderne påkaldes af mennesker, — et direkte religiøst træk, som vi siden skal følge, — og ligeledes det episke forhold at guderne efter tur hjælper mennesket. Et sådant sagnstof med guddommelige hjælpere plejer ikke at være den egentlige gudemytes felt; det er eventyrets. At Lokka-táttur har et folkeeventyr til kilde, ses allerede på sagnstoffets hele bygning; og det bliver yderligere til vished ved at det genfindes i rent daglig æventyrform.

Fra Sælland har vi det som „Den fattige mand og hans hjælpere“². Fattigmand er i nød for mad, træffer ude i skoven en kone, der vil hjælpe ham, om han kan skjule sig for hende; han må prøve tre gange. En gammel mand med økse på nakken siger til ham: „Følg med mig, jeg skal nok skjule dig.“ Han hugger spån af et træ og putter ham ind; men straks kommer konen og fælder træet: „Næste gang må du skjule dig bedre, for

¹ Lyngbye s. 20 (sikkert efter meddelelse af pastor Schrøter). De to andre viser var den med Lokka-táttur nær forbundne *Skrímsla-ríma* (se foran s. 194) og endvidere den ret unge vise *Óðin úr Ásgörðum* (FK 79; jf. DgF V 2 s. 117).

² Grundtvig, Gl. danske minder, I s. 8.

denne gang var du nem at hitte.“ Den gamle mand tager ham med ned til søen, brækker et rør over og putter ham ind; men konen kom straks med en stor kniv i hånden, og gav sig til at skære rør, deriblandt også det, hvor han sad: „Næste gang må du skjule dig bedre.“ Den gamle mand tog ham ned til søen, fangede en fisk, brækkede den op og satte ham ind i den, og lod den igen svømme. Så kom konen med sit driftetrug på nakken, satte det i søen og roede ud at drage våd. Men da begyndte der et uvejr, så truget kæntrede og konen sank til bunds. Men da søen igen havde lagt sig, gik den gamle mand ned til vandet og fangede fisken, og han tog den fattige mand ud og gav ham all det som heksen havde ejet.

En beslægtet handlingsrække træffes også så fjærnt borte som i et æventyr fra Mingrelierne i Kaukasus, dog krysses med det motiv som kendes fra det norske æventyr „Grimsborken“ hos Asbjørnsen, at bejleren skal få jomfruen om han kan skjule sig for trolden tre gange. I det mingrelske æventyr får kongesønnen ikke hjælpen af guder men af taknemlige dyr: fisken skjuler ham i sit indre, og dukker ned på havets bund, men prinsessen har dog set ham; næste dag tager ørnen ham under sine vinger og flyver helt til himmels, men prinsessen ser ham dog; råen bærer ham over bjerge og gemmer ham i sin græsmark, men prinsessen ser ham dog; sidste dag bliver det tordenvejr, og frem af lynet dukker en stor sjakal, der graver vej for ham gennem jorden, til han står lige under prinsessen, og dær kan hun ikke få øje på ham; da dukkede kongesønnen op gennem gulvet og sagde: „Nu er du min“¹.

Selv her, hvor handlingen er mere sammensat, kan vi skelne de tre motiver, der udgør den sammenhængende række: heltens skjules for trolden i havet (fiskens bug), i luften (ørnens eller svanens fjer) og på jorden (i græs- eller kornmarken). Fiskens bug findes i alle tre former; fuglens fjer kun i de to, idet den danske form i dets sted har fordoblet mark-motivet til to (træ og rør).

De forskere, der har drøftet Lokka-tåtturs mytiske indhold, har lagt stor vægt på at Odin her trådte i et særligt forhold til kornmarken, og at Høner med sine svaner må være himmelgud; jeg véd ikke om de også har gjort Loke til en havgud, men de burde i så fald have gjort det. Dog det hele system taber betydelig

¹ M. Wardrop, *Georgian Folk Tales* (Grimm Library, I) s. 121.

i mytologisk interesse, når man véd at denne tredeling følger en bestemt æventyrhandling — fra Kaukasus indtil Færøerne — uafhængig af hvem hjælperne er. Derfor bliver den færøske vise en fattig kilde for dem, der søger efter de enkelte guders „egenskaber“ og „naturgrundlag“; men des rigere for dem der vil studere de episke molivers gang igennem verden og deres indflydelse på de enkelte mytologier: Odin, Høner og Lokki har her overtaget rollen som æventyrets hjælpende guddomme. Derfor er der heller ikke mere af den specielle Lokeskikkelse i denne digtning, men kun den sædvanlige æventyr- eller mytegud med sine to mest fremtrædende træk: sin velvilje mod menneskene og sin list overfor troldene. Det er denne list, der er hans berøringspunkt med eddaernes Loke.

Vi vilde naturligvis også gerne vide, om det at påkalde Odin, Høner og Lokki er en virkelig dyrkelsesform, eller kun et teaternummer til ære for æventyrets handling. Men derpå giver den færøske overlevering ingen afgørende oplysning, så vi må vente til en anden lejlighed for at få svar.

Endvidere har man på Færøerne et æventyr *Risin og Lokki*¹. Risen fæster sig „en der hed Lokki“ til tjenestekarl. Lokki narrer risen til at bære oxen — og sætter sig selv oven på den; ligeså med at slæbe træet hjem; og med at bære vand. Da de skal spise suppen, får Lokki alt fedtet over i sin side af potten; siden narrer han risen til kun at få benene med lidt kød over. Narrer atter risen, så han slipper ud af sengen, kryber op på bjælken og galer som en hane; men da risen står op, slikker Lokki ham en gloende jærnstang i øjet, så han dør, — og kommer så hjem med alle skattene fra risens hule.

Denne fortælling tilhører et vidt udbredt æventyr om drengens tjeneste hos trolden (blandet med et andet endnu mere udbredt: Polyfem), der også ellers forekommer på Færøerne, men — som sædvanlig i æventyrets verden — med en unavngiven dreng som hovedperson; også i den meddelte tekst er Lokki navnet på et menneske. — På den anden side er sammenhængen med *Lokka-táttur* åbenbar: begge steder en klog fyr af dette navn, der narrer trolden og endelig dræber ham fra et baghold, da han vil løbe frem.

I og for sig er det ikke urimeligt, at disse æventyr, der nu fortælles om dagligartede menneskelige helte, under tidligere for-

¹ Jakobsen, Færøske folkesagn og æventyr (1901) s. 265 nr. 5 (fortalt af J. H. Matras i Kirke på Fuglø), jf. s. 501.

hold har været henført til mere mytiske eller heroiske skikkelser. Men ved Lokki-æventyret er der ingen grund til at læsrive det fra alle de andre nordiske overleveringer og betragte det som en enlig overlevende rest af en uhyre gammel opfattelsesmåde. Der er jo den kendelige sammenhæng mellem æventyret og Lokka-táttur; i begge styrter risen uoverlagt frem og bliver dræbt, i begge er Lokki den svagere, der intet kan udrette, når det gælder legemlig styrke, men han får jætten til at gøre arbejdet (i Lokkatáttur består det i at han ikke kan få båden frem, — måske et lån fra „Risin og Lokki“, da det ikke nødvendig hører med i visens handling). Det er da ret rimeligt, at selve navnet Lokki er overført fra den overnaturlige jættelebedrager til den menneskelige.

Helt alene står det færøske æventyr dog ikke med sin Lokki. En islandsk Loki af lignende art skal blive omtalt nedenfor. Men da skikkelsen dær har fjærnet sig endnu længere fra de mytiske motiver, turde det være det retteste at betragte den som afledt i forhold til den færøske type.

Rent mytiske forestillinger om Lokki findes derimod, foruden i visen, også i „følgende sagn, som efter hr. pastor Schrøters ytring endnu skal fortælles. Loke havde omskabt sig til alle slags dyr, for at erfare, hvilken dyreslægt der havde det værst i livet; derpå havde han fortalt de andre guder, at han vel som sælhund havde haft stor möje med at stå mod havsbølgen; det var dog værre at være ægfugl (en fugl der lægger æg); men ingen hårdere vinter havde han haft, end da han var hoppe og drægtig med Grane (Sigurd Fofnersbanes hest)¹.

Myten om at Lokki har været drægtig med Sigurd Fåvnesbanes hest, er et sidestykke til den i Snorres Edda bevarede, hvor han føder Odins hest Sleipne (idet han som hoppe har lokket jættelehesten Svadillfare bort fra byggearbejdet); eller rettere det er vel den samme myte på et senere udviklingstrin, da man har glemt Sleipnes tilværelse, og indsat den i færøske kvæder berømte Grane i dens sted. At Loke har været i sælskikkelse, forekommer i myten om hans kamp med Heimdal ved Singastein; men bestemt vidnesbyrd om at det er denne myte der sigtes til i færøsk, foreligger ikke. At han har været „ægfugl“, véd vi intet af. Helt ukendt er også den „myte“, at Loke skulde have foresat sig at prøve alle dyrs vilkår; eller snarere, dette er blot en udtalelse

¹ Lyngbye, Færøiske kvæder (1822) s. 21.

man har lagt ham i munden, på en tid hvor man kun havde en almen forestilling om at han havde været i forskellige dyreomska-belser. (Således havde han jo — indenfor gamle overleveringer — været hest i Sleipne-myten, sæl i Singastein-myten, laks eller falk ved sin tilfangetagelse; andensteds ko, bromse, loppe osv.). Det hele sagn bygger da. såvidt vi kan se, på den kendte sagnverden, men således at den listige troldeovervinder er ved at glide over i en eftertænksom og verdensprøvende vismand.

Vi har ham også i færøsk ordsprog: „Hastværk er lastværk, sagde Loke, han skulde gå efter døbevandet, men kom ikke igen, førend jenten stod brud“ (— „og så spildte han vandet i døren,“ tilføjer nogle¹). Det synes jo noget overraskende, at Loke skulde være langsom i vendingen; det er netop snarrådigheden der ellers er hans væsen. Her må være en særlig grund til at digtningen går — ikke udenfor hans område, men stik modsat det gængse. Forklaringen turde ligge i en ejendommelighed ved ordsprog af typen „sagde N. N.“ Ofte er forklaringen tilsat senere; den oprindelige overlevering nævnte blot „sagde N. N.“, fordi det var personens faste talemåde, eller fordi alle kendte historien. Går vi ud fra at den oprindelige form af ordsproget blot er *Illt nýttist af bráðræsi, segði Lokki*, er sammenhængen god nok. Det maner frem for os den situation i Lokka-táttur, hvor risen løber efter drengen, men bliver hængende fast i gluggen, eller i ‚Risin og Lokki‘, hvor jætten springer ud af sengen, men får den gloende jærnstang i øjet. Først en senere tid, der ikke havde disse optrin i sin tanke, til-digtede den ironiske forklaring.

Således er der indre sammenhæng i den færøske Loke-skikkelse trods de forskelligartede overleveringer som den fordeler sig på. I handling en væsentlig tilslutning til eddamytologien, men tilsat med træk der lader hans snilde og velvilje træde i forgrunden. Man kunde sige, at den fredsæle færøske befolkning har skabt en Loke i sin egen lignelse.

Ganske afvigende er derimod den færøske ed: *lokkin fari íð lygur* eil. *í tann sum lygur*². Opfattelsen af Loke som djævel er

¹ Illt nýttist af bráðræsi, segði Lokki; hann skuldi fara eftir skirnarvatni-num; men kom ikki áttur, fyrr en gentan stóð brúður, — og tá spillti hann vatnið í durunum (Holm, Skildiringer og sagn fra Færøerne, 2. udg. s. 91 [skriver „Loki“]; Fær. ant. I 445 nr. 28). ² Kun i Svabos ordsamling (o. 1820), anført i Bloch, Færøsk ordbog II [DFS 152] s. 193 („lojkkjin, interjektiv vel nomen subst. in hac formula jurandi“).

ellers ganske ufærøsk, og det eftersatte kendeord røber en ny sprogdannelse. Der kan vist ingen tvivl være om, at „lokkin“ er en slags oversættelse af norsk *lökjen*, ɔ: den onde, djævlen, — et ord der oprindeligt intet har med Loke at gøre, — og at denne oversættelse er sket så sent, at den ingen indflydelse har fået på Lokki-skikkelsens mytiske udvikling. —

Loke som levende væsen hedder på Færøerne altid *Lokki*¹; ligeså i Danmark og Sverig. *Loki* findes derimod altid på Island og i Norge (*Lokjen*).

2. „Lok“ i en engelsk trylleformel.

„Jeg er en Lincolnshire-mand af fødsel,“ skriver en præst i Hantsire, Robt. M. Keanley (Folklore 1898, 186) „og tilbragte alle mine tidlige år i Lincolnshires marskegne, hvor der under en tynd finering af kristendom endnu findes en fast undergrund af rent hedenskab. Det kan give en noget at tænke på, at i denne egn, der en gang havde navn af „jomfru Marias land“ (omtr. 1200—1550), dær er næppe spor tilbage af middelalder, men en anselig slump af nordisk hedenskab.

Vi havde svær megen feber ude i marsken i de tider, og min moder uddelte megen kinin til de fattige. Jeg bragte den ofte hjem til dem. Da jeg en dag for anden gang bragte kinin til en gammel kone, hvis barnebarn havde et hårdt anfald, mødte hun mig med det udbrud: „Jeg kan et bedre middel end det skidt bittermikstur. Se her dreng!“ Og dermed førte hun mig ind i hans kammer og hen til fodenden af den gamle himmelseng, hvor han lå og rystede og skælvede. Midt på fodstykket var der naglet tre hestesko med en hammer hængt korsformet op over dem. Hun tog hammeren ned og slog rask på hver sko, idet hun udtalte disse ord:

Father, Son, and Holy Ghost,
Nail the devil to this post.
With this mell I thrice do knock,
One for God
And one for Wod,
And one for Lok.

„Dær dreng,“ sagde hun „har man en sikker trolddom til at

¹ Udtalt [lå "tsi], Fær. ant. II 437; hos Svabo skrevet *lokkjin* (ligeså *lokkji* = sv. locke, edderkop). Jf. foran s. 199 note 2, og i afsnit II.

holde den gamle så fast som kirketårnet, næste gang han kommer og vil ryste ham.“

Da jeg kom hjem og fortalte min mor det, forklarede hun mig den enestående blanding af kristendom og hedenskab: Gud, Woden og Lokki.“

Vi vil forbigå den engelske præsts andre oplevelser af samme art og alene dvæle ved denne. Skikken at holde det onde fast ved hammerslag er så udbredt, at jeg ikke behøver at tale om den. Det er alene de tre personer, i hvis navn slagene udføres, der her har vores interesse. ‚God‘ er de kristnes gud. ‚Wod‘ er ags. Wöden (= oldn. Óðinn), der ellers i engelsk hedder Wood (el. Hood), men selvylden er blevet forkortet ved tiltrækning til det foranstående God. Endelig er den tredje person i påkaldelsen, ‚Lok‘, den lydrette form for nordisk Lokki el. Loki¹. ‚Treheden svarer til den nordiske trehed Óðinn — Hœnir — Loki. Høner må — som den mindst fremtrædende — være forsvunden, da den kristne gud trængte ind i formularen.

Det er overordenlig mærkeligt at genfinde den hedenske gude-trehed, netop den form, hvorunder Odin ikke sjælden viser sig i menneskeverdenen. Men mærkeligst er dog, at vi så nøje genfinder situationen fra den færøske vise: mennesket kalder Odin-Loke-treheden til hjælp for at redde sig af troldens magt. Ved afstanden fra Lincolnshire til Færøerne får vi en forestilling om, hvor udbredt denne påkaldesformel har været. Ligesom vi har en meget udbredt svensk trylleformel, hvor Odin alene „står på bjærgen“ med sin bue og holder trolden borte, har vi her en anden formel, hvor alle tre guddomme optræder som troldenes bekæmper.

Hvor vidt udbredt formelen er, kan vi se deraf, at navnet ‚Wod‘ er engelsk, stammende fra ags. Wöden, ikke fra oldn. Óðinn. Hvis vi vilde antage formelen for indkommet med vikingetidens Nordboer, måtte vi antage, at der er sket en oversættelse fra nordisk til angelsaksisk; men en ulige simplere forklaring er det, at den har holdt sig fra folkets egen hedenske tid. Denne oplysning er overordenlig interessant. Vi har ellers ikke nogen efterretning om navnet Lokes forekomst udenfor Norden; formelen fra Lincolnshire gør det sandsynligt, at en trehed hvori Woden og ‚Lok‘ havde plads, også er påkaldt af de Angler der vandrede til Britannien.

¹ Optegningen synes at have opfattet det som udtalt Lock [Lok], siden han opgiver Lokki som tilsvarende nordisk form, ikke det sædvanlige Loki.

Dog selv om formlen skulde være overført fra vikingetidens Nordboer, giver den en højst interessant berigelse af vor viden: yder den eneste direkte påkaldelse af Loke, — ganske vist kun som en person af Odins-treheden.

3. *Islandske samt shetlandske sprogdannelse (og Loki som sprogstof).*

Inden jeg går videre med Loki eller Lokki, må jeg gøre opmærksom på, at der i sproget eksisterer ikke få ligelydende ord. De har en dobbelt betydning for nærværende undersøgelse: dels må vi undgå at forveksle det umiddelbare sprogstof med mytiske benævnelser, dels må vi være opmærksomme på, hvor en sammenblanding allerede har fundet sted på folkemunde.

De vigtigste ordformer, der her kommer i betragtning, er følgende:

- 1) **loki, ild*, sideform til *logi*, foreligger på oldn. kun i talemåden *fara (ganga) sem lok' yfir akra* (at hærje som ilden der farer over ageren). Ifølge Thordlacius (1801) findes der et nyisl. *loki ferr yfir akra*; ifølge Vigfússon (1874) derimod et *sem logi yfir akra*¹. Jf. gotl. *lukarr*, i., „liten ild“, Rietz).
- 2) **loki, en person der spinder*, vil være regelret afledning af udsagnsordet *lúka* i betydning „at sno med fingrene“, „at spinde på gammeldags vis“ (færøsk).
- 3) **loki, lokki, edderkop*, egl. „spinder“; deraf sv. *lákkanät*, spindelvæv. (Fsv. *lukkli, lokke*, sv. *lákke* [Götalandene; Rietz 418]; n. *loye lang-bein* [Telemarken; Ross 486: *loke*]; fær. *lokki*, „langbenet myg“.)
- 4) **loki, en person der lukker*, vil være regelmæssig afledning af *lúka*, at lukke.
- 5) *loka, låge, slå* (en ting der lukker); i ags. er det tilsvarende ord *hankön* (altså et oldn. **loki*).
- 6) *loki, kurre på tråd*. Isl. ordsprog: *opt er loki á nálpræði* (der kommer let en kurre på tråden; Vigf. Diet.); jf. jysk *de lyk'or á æ trå'i* (der kommer kurre på tråden; Feilb. II 474); jf. oldn. *lykja*, løkke, bugt eller åben knude på snor.

Foruden disse nærmestliggende ord kan andre lignende komme til at gribe ind. Således (7) *lok* (ugræs, det der luges), ell. (8) *lok* (bregne). Endvidere andre afledninger til udsagnsordet „lukke“, og til arisk rod *lug*, krum; eller former der er i slægt med *ljúga*, lyve, og *lokka*, at bedære.

Hvor let et ord kommer til at sejle under falsk flag, ser man på en række ord i færøske kvæder, hvor ordbogskriverne ret en-

¹ Axel Kock, *Loki und seine verwandte* (Indog. Forsch. X 90—103) s. 91 ff. Denne grundigste tidligere behandling af emnet danner på flere punkter en væsentlig forudsætning for nærv. arbejde.

stemmig har fundet den mytiske Loke¹. *lokubragd* betyder ikke „Lokeagtig snedighed“, men „en snedighed, hvorved man kan lukke op“¹; deraf danner man *lokulist*, hemmelig snedighed, og *lokuvegir*, snigveje². Ret tvivlsomt turde også *lokastlíðrar* (en art af sværdskede) være.

„Mindet om Loke er bevaret i den færøske blomst *Lokakona*,“ siger N. Winther (Færøsk oldhistorie, s. 231). Mon det ikke snarere betyder „spindekone“? Jf. *lokagarn* (rendegarn, spundet af kartet uld) og *líka* (at spinde på gammel vis). — Der er så meget mindre grund til at henvise disse former til den mytiske Loke, som han på Færøerne ufravigelig hedder Lokki, ikke Loki.

Ligeså i norsk. Man har i Telemarken *lo'kasti'g*, m. „sti der går i siksak“, og udsagnsordet *loka*, „at skære ud i siksak eller skruelinje“ (Ross), der sikkert ikke går tilbage til Loke, men til en grundbetydning „at være krum“³.

Også på Island er der grund til nogen forsigtighed. Der er dog ingen tvivl om hentydningen, når vi har de rent abstrakte ord *lokalygi*⁴, *Loka ráð*, *Loka heilvæði*⁵.

Vi har både i og udenfor Island plantenavne med Loke, hvor der heller ikke er grund til at tvivle om den mytiske forestilling. Island har *lokasjóðr* (Lokes pengepung), hvis frugt naturligvis ikke rummer virkelige penge, men kun tynde hinder der ser ud som sølvpenge. Shetlandsøerne har *lokis v*, kæruld, der ikke kan bruges som virkelig uld; og *lokis láins* (Lokes liner), en art tang der ser ud som snore men let brister⁶. I Jylland findes en hel gruppe af sådanne plantenavne, der nedenfor skal omtales. Selve navnenes form viser, at der er tænkt på en person; og de lader sig heller ikke umiddelbart henvise til *lok*, ugræs, eller *lok*, bregne. — For øvrigt må det islandske navn jo være yngre end

¹ Føroyjakvæði III (Hammershaimb, Fær. kv. II 104 v. 102): kunnug eru nær lokubrögd og allir loynistigir (siger kongedatterens småsvend, da han fører befrierte til den fagnæ kæmpes fængsel); FK IV 267 (risen træder i fjældet så det åbner sig: kunnigir vóru honum lokubrövir aftur at sínum helli); IV 198 v. 78 (førstnævnte formel, men mere ubestemt betydning). ² Hvert kun en eneste gang, og formen efterlignet efter *lokubrögd*. Se for hele dette afsnit J. Bloch, Færøsk ordbog (DPS 152), der indeholder citater af kvæderne, og ordret gengivelse af de ældre ordbogsarbejder. ³ Jf. det ovennævnte færøske *lokuvegir*. ⁴ F. Magnúsen, Lex. myth. 232 (mera mendacia). Om ordets forekomst i æventyr se ndfr. ⁵ Vigfússon, Dict. 397. ⁶ Strængetang, fucus flum. Velvillig meddelelse fra dr. J. Jakobsen.

indsførelsen af penge; og det er en variant til det over hele Norden (også Island) kendte *peningagrass* (pengeurt). Snarest er det en lidt sen „mytologisk“ oversættelse af dette (på samme måde som „Sifs hovedhår“, *haddr Sifjar*, næppe er andet end mytologisk gengivelse af *fruehår*, *jomfruehår*¹).

Også fænomenet *lokadaun* (og *lokalykt*) ligger det nær at henhøre til en mytisk Loke. Den første der omtaler det er Thorlacius (1801): han kender det fra sin barndom på Island som „den fugtige og svovlagtige stank, som lyn, lygtemænd og anden luftild efterlader sig.“ Lidt senere nævnes det som „svovlagtig eller vulkansk lugt.“ I nyere overlevering betegnes *lokalykt* som „den skarpe lugt ligesom af et spøgelse der kommer ind i værelset“². Allerede i folkeoverlevering opfattes den altså som ytring af et levende væsen. Den passer heller ikke umiddelbart til nogen kendt ordbetydning af *loki* (heller ikke betydningen „ild“; ti fænomenet er opfattet fra lugtsiden, ikke fra synssiden). Derimod er svovlagtig lugt i alskens folketro ytring af et overnaturligt væsen, sædvanlig med ond eller ubehagelig karakter.

Med *Lokabrenna* (stjernen Sirius) kommer vi på helt usikker grund; det eneste sikre turde være at det står i forbindelse med sensomarens stærke hede. Vil vi søge flygtige ligheder, er der *lokadaun* (der muligvis kunde have sin oprindelse fra torden) og den jyske „Lokke“, der fremkalder pludselig varme; men der mangler bestemt lighed, den jyske „Lokke“ er luftflimmer, især om foråret. Forestillingen om Sirius som stående i særligt forhold til den hede sommertid („hundredagene“ til „hundestjernen“, jf. gr. *seirios*, hed), minder snarest om sydlandsk kultur. Navnets mytiske oprindelse er ikke sikker; måske det blot betyder „den der brænder som ild“, ell. lign.

¹ Jf. Jensen-Tusch, Nordiske plantenaavne, s. 198 (*peningagrass* [i Norge også: *pengepung*], skjaller, hanekam, *rhinanthus crista galli*) og 33 (lokasjóðs bróðir; også de andre benævnelser viser dens navneslægtsskab med foregående); jf. 179 (jomfruehår). — Det eneste mytologiske plantenaavn, der vides at være gammelt (*baldrsbrá*), kan også følges over det øvrige Norden, hvad disse daenvelser ikke kan. ² Thorlacius, *Antiq. boreales* VII 44 (*uliginosum et sulphureum foetorem, quem fulgetra, ignes fatui et aliæ faces igneæ in aër relinquant, Loka daun* {Lokii odorem} vocari in Islandia puer audivi); Vigfusson, *Icel. Diet.* 397 (efter „Isl. þjóðs. ii 556“); *Lex. myt.* s. 232 (*sulphureus sive vulcanicus*).

Endelig *lokaspæinir*, hövlsþåner, har hverken med Loke eller med ild at gøre. Det er oldn. *lokarspæinir* (af *lokarr*, hövl).

Endnu en islandsk benævnelse er der. Når man handler, skal man helst have en *kaupaloki*, en „købe-Loke“; det er en stregefigur (måske egenlig en meget kunstløs fremstilling af en menneskeskikkelse) tegnet på papir og skjult under venstre arm; det giver lykke til handel¹. Denne skik har ikke i nogen måde præg af at høre oldtid til: synes snarere at knytte sig til middelalderlige forestillinger om en „dragedukke“ der bringer sin ejer fordel.

Det mytiske udbytte er altså for Örkenørerne *lokis láins* og *lokis u*, for Island *lokalyggi*, *lokaråd*, *lokusjódur*, *kaupaloki*, *lokadaun*. Ejendommeligt for den islandske gruppe er dens nære tilslutning til eddamytologien, og et vist præg af ungdom; alle træk kan forklares som afledte af de os kendte gammel-islandske kilder. Intet kan følges ud over Islands grænser; kun *lokalyggi* har et fjærnt sidestykke i dansk „at fortælle Lokkens æventyr.“

Størst interesse frembyder *lokadaun*. Det vilde være af betydning, om vi vidste, hvilken art af „svovlagtig lugt“ der først har givet anledning til benævnelsen. Med navnets særlige islandskhed som udgangspunkt vil det ligge nærmest at tænke på de af jorden opstigende gasarter. Man har da opfattet Loke som en i jordens indre bunden djævel, hvis ildelugtende åndepust steg op gennem fjældets revner. En sådan opfattelse vil have nogen støtte i den norske opfattelse af Loke, især i den bundne og stinkende *Úlgarðaloki* i dybel (i den norske Torkel Adelfars saga hos Sakse). — På den anden side kunde forestillingen opstå ud fra lynnedslaget, således at Thor opfattedes som tordenens hovedperson, og hans ledsager Loke opfattedes som det stinkende bifænomen. Det er en lidt voveligere gætning; men nogen virkelig oplysning i spørgsmålet indeholder kilderne ikke.

4. Islandsk æventyr og islandske ordsprog.

Der er et æventyr om *Lokalyggi*². Loki er den sædvanlige æventyrhelt, søn af en ‚karl‘ og en ‚kerling‘ i deres hytte, men han vinder sig kongens datter; for den skal have hende, der kan få kongen til at sige: det er løgn, og det får Loki ham til. Det

¹ Jon Árnason, *Ísl. Þjóðsögur*, I 446. 453. ² Ól. Davíðsson, *Ísl. Þjóðsögur* (1899) s. 177, således som han husker æventyret fra sin barndom (udtog hos Rittershaus, *Neuisl. volksmärchen*, nr. 109).

er et viddudbredt æventyr, man her har gjort Loke til helt i. Men hvorledes bliver han æventyrhelt (gift med kongedatteren!)? Svaret ligger i selve ordet *Lokalýgi*. Når det betyder „storartet løgn“, „dundrende løgn“, må den der fortæller de storartede løgne i det, være Loki. En anden indflydelse gör sig vel også gældende: i færøsk æventyr er Lokki den snilde helt, jætternes overvinder; under påvirkning af en sådan overlevering kan Loke være gået over til at blive den snilde i æventyr i det hele, altså også i menneskelige omgivelser. Det er en afledt, ikke en oprindelig Loke, vi her har for os. —

Islands ordsprogssamler, den gamle provst Guðm. Jónsson har i sin store samling (*Safn af isl. orðskviðum*, 1830) optaget et ordsprog: *Leingi geingr Loki ok þór, léttir ei hriðum* (Loke og Thor går længe, uvejrene hører ikke op). Det synes som sætningen tænker sig Thor og hans ledsager Loke som ophav til uvejrene. I hvert Fald handler den om at Loke og Thor optræder sammen. Dette var velkendt fra eddaerne; og det 15de årh.s rimedigtere havde i ‚*Þrymlur*‘ og ‚*Lokrur*‘ givet Lokes færd med Thor fornyet interesse.

Hvad der volder vanskeligheder, er at dette ‚orðskviðr‘ slet intet egenligt ordsprog er, men en lille stump af et digt i rimurversemål; og hvad dette digt har indeholdt, er os fuldstændig ukendt¹. Dette maner til forsigtighed i at bruge det som kilde. — Hvad Grimm o. a. har fået ud af det (at Loke var lynets gud, ligesom Thor tordenens), — er ren og skær fantasi. Højt regnet kan man få ud, at til stærkt uvejr hører ikke blot Thor, men også hans ledsager Loke, — omtrent som Odin, Høner og Loke hører med til en fuldt mobiliseret Odins-påkaldelse (ovfor s. 201). —

På Island skal også have eksisteret et ordsprog: *allir hlutir gráta Baldr ór helju, nema kol* (alting græder Balder ud af Hel, undtagen kul)². Det knytter sig til eddafortællingen om hele naturens gråd for Balder. Allerede hos Snorre har myten fået den rationalistiske forklaring, at man kan se gråden, når tingene kommer fra kulde i hede. I ordsproget går man det stykke videre i rationalisme at opsøge et naturstof der kan tænkes uden fugtlighed; og

¹ Versemalet er ‚úrkast‘ (o: med to takter i hver lige linje), med indrim i beg. af hver ulige linje, foruden de sædvanlige bogstavrim. ² Retulit mihi vir reverendus Einar Thorlacius, pastor ecclesie Goddalenensis in Islandia boreali, tale proverbium inter vulgaria haberi (F. Magnussen, *Lex. myt.* [1828] s. 25).

lanken standser ved det udbrændte kul; har hele naturen indeholdt fugtighed, kan det være den eneste undtagelse.

Det er muligt (men mere end muligt bør man ikke sige) at spekulationen har fundet en overensstemmelse mellem Lokes væsen og kullet. I så fald er sammenhængen denne: På Island har ordet *loki* ikke de mange betydninger, som vi foran anførte; forestillingen kreser stadig om en enkelt: ilden (som loki ferr yfir akra, loka-brenna, lokadaun, lokaspæmir). En Islænding er naturbunden til at tolke Loki som loki, ild; det gjorde allerede Thorlacius, senere Finn Magnusen; og således må den ukendte skaber af ordsproget have tænkt, — hvis han overhovedet tænkte over Lokes væsen.

For os er denne spekulation naturligvis mindre bindende. Vi véd, at ordet loki kan have en mangfoldighed af betydninger; og når vi skal foretrække en af dem, vilde vi helst møde grundkarakteren af Loke i kilder der er af større vægt, og ikke til tid og sted, hvor man umulig kunde tro andet end at Loke havde med ilden at gøre.

Derfor er det lidet rimeligt, at disse islandske ordsprog fører os i høj grad bag om eddamytologien. Langt lettere lader de islandske minder sig forklare, når vi antager at de bygger videre på (o: er afledte af) eddaernes Lokeskikkelse.

Vil vi søge uden om eddaerne, bør vi snarere gøre det i andre egne af Norden. De kender aldrig Loke i eddaomgivelserne, men de har hver sin karakteristiske opfattelse og sin tilknytning til naturfænomener.

[**Tilføjelse.** *Leingi geingur Loki ok Þór* (s. 206); jf. norsk: Jeg tror gamle Thor er laus (nordenfjeldsk: A. C. Bang: Kirkehist. småstykker, s. 326.)]